

Het ambachtsherenhuis te Oud-Vossemeer

Het ontstaan van de ambachtsheerlijkheid Oud-Nieuw-Vossemeer en Vrijberghe is te vinden in een oorkonde van 1410. Hertog Willem van Beieren, graaf van Holland en Zeeland, vermeldt hierin de uitgifte tot bedijking en verkoop van schorren en slikken ten noorden van Tholen aan 6 heren. Tot de verkoop behoorde ook het zogenaamde ambacht. Vermoedelijk is het jaar daarop de Oud-Vossemeersepolder bedijkt. Latere inpolderingen hebben het grondgebied van de heren verder vergroot. De laatste bedijking was de Sluispolder in 1877. Het dorp Oud-Vossemeer ontstond in de circa 1450 bedijkte Kerkepolder. Tot het grondgebied van de ambachtsheren van Vossemeer behoorde ook het gebied aan de overzijde van de Eendracht. Het dorp Nieuw-Vossemeer ligt in de in 1609 herdijkte Nieuw-Vossemeersepolder. Dit Zeeuwse gebied werd in 1809 aan Brabant toegewezen. Vrijberghe was een afzonderlijke ambachtsheerlijkheid op het eiland Tholen waarvan in de 18e eeuw 2/3 deel door de heren van Vossemeer werd aangekocht en het restant in 1845.

Een ambacht of ambachtsheerlijkheid was een grondgebied met een eigen bestuur en een eigen (lagere) rechtspraak dat in Zeeland veelal op de zee moest worden veroverd. Het werd door de graaf als landsheer aan anderen ter besturing uitgegeven.

Bedijkingen konden plaatsvinden door zowel ambachtsheren als personen die van hen schorgrond kochten. Ook door koop van een bestaande heerlijkheid of een deel ervan kon men ambachtshere worden.

Tegenover bepaalde lasten, zoals de zorg voor het bestuur en de rechtspraak stonden rechten die inkomsten met zich meebrachten. De bekendste rechten - er zijn er circa 20 bekend - waren die van het windrecht (molens), plantrecht van bomen, veer-, jacht- en visrecht. Deze heerlijke rechten zijn in 1798 afgeschaft als gevolg van de Franse revolutie. Aan het publiekrechtelijk instituut van de heerlijkheid kwam een eind door de omwenteling van 1795.

Al in de 16e eeuw hadden de (ambachts)heren van Vossemeer een eigen huis dat voornamelijk voor het bestuur en de rechtspraak van de schepenbank werd gebruikt. Toen Oud-Vossemeer in 1576 door de Staatse troepen werd platgebrand, ging ook de herenkamer verloren. Het zal tot 1592 duren voordat er een nieuw huis was. In dit gebouw, dat aan de Ring stond, werd in 1613 een kantoor voor de rentmeester van de ambachtsheerlijkheid gemaakt waar ook het archief werd geborgen.

Eén van de motieven voor plannen van de bouw van een nieuw rechthuis, die in 1764 ter sprake kwamen, was het ontbreken van een gevangenis.

Door een driehoeksruil waarbij ook het oude rechthuis was betrokken, kregen de heren de beschikking over een huis, schuur en wagenhuis aan de Ring. Na afbraak begon men hier in het voorjaar van 1767 met de bouw van het huidige ambachtsherenhuis naar een ontwerp van timmerman Evert Philipse te Middelburg. Het werk werd aangenomen door een timmerman te Oud-Vossemeer en een metselaar te Tholen voor een som van £1025,-. Boeren uit de omgeving werden belast met het vervoer van materiaal (herendiensten). Op 11 juli 1767 werd de 'eerste steen' gelegd door Johan Isebree, voorzitter van de raad van beheer. Tijdens de bouw is het een en ander mis gegaan. Bij de opname van het werk in 1768 werden ernstige gebreken geconstateerd, vooral aan de kelders. Ook waterde de achtergevel door als gevolg van de slechte mortel die was gebruikt. In dit kader kan worden opgemerkt dat de voegen in het metselwerk opvallend smal zijn. De schade werd hersteld door Jan Bommenee uit Middelburg. Alles bij elkaar kostte dit meer dan 600 pond. Een deel ervan werd verhaald op de eerste aannemers die 300 pond moesten betalen en de laatste 80 pond van hun aanneemsom niet kregen uitbetaald.

Niet alle fouten zijn toen hersteld. Bij de afbraak van de naastliggende woning van de predikant in 1896 bleek dat de noordelijke muur zo slecht was dat deze geheel moest worden vernieuwd.

Aan het gebouw is veel natuursteen verwerkt dat door steenhouwer Johannes Lanshout werd geleverd. Hij vervaardigde het wapen in de voorgevel; voor de nissen naast de voordeur maakte hij twee hardstenen vazen die echter

reeds lang zijn verdwenen.

Wanneer we het gebouw binnen gaan, komen we in een vestibule waarop 5 deuren uitkomen. Door de eerste deur aan de linkerkant kwam men in de archiefkamer. De deur daarnaast gaf toegang tot de trap naar de twee overwelfde kelders die als gevangenis en plaats van streng verhoor werden gebruikt. De in deze ruimten aanwezige geselpaal, een stel lasterstenen, een ketting en een zware plank met drie gaten zijn in de vorige eeuw in bruikleen gegeven aan het Zeeuws Museum te Middelburg evenals enige 'pruislederen' stoelen die de ambachtsheren in Antwerpen hadden gekocht voor de schepen(rechters). De kelders zijn bij de restauratie van 1954-1955 met zand gedempt.

De deuren aan de rechterkant gaven toegang tot de kamer van de gerechtsbode, waarin een schoorsteenstuk is te zien van de schilder Bodens, en de trap naar de zolder.

De deur onder de marmeren 'eerste steen' geeft toegang tot de grote zaal. Het deel links van de balustrade werd gebruikt voor de jaarvergaderingen die rond St. Jan (24 juni) - Johannes de Doper was de patroonheilige van de kerk in Oud-Vossemeer - plaatsvonden en als vierschaar waar de schepenrechters rechtspraken. De bank tegen de muur is een procureurs- en advocatenbank. Hiervoor stond de beklagde. Een normale voorstelling in een dergelijke ruimte waar recht wordt gesproken is een gerechtigheidsstuk, hier in de vorm van de geblinddoekte vrouw Justitia met in haar handen een zwaard en een weegschaal. De passer in de hand van het kind duidt op het juiste afmeten van de daad en de daarmee verband houdende straf. Het schoorsteenstuk werd geschilderd door de Haagse schilder Jacob Xavery in 1773. Verder bevat de schouw wapens van de ten tijde van de bouw zittende heren van Vossemeer. Ze zijn ontworpen en geschilderd door Johannes Pieper te Middelburg en gesneden door Adriaan van der Bilt. Het beulzwaard in deze ruimte heeft alleen symbolische waarde; het is nooit gebruikt voor het voltrekken van de doodstraf. Wel had de schepenbank de bevoegdheid recht te spreken in halszaken en doodvonnissen te vellen. Het zwaard met een heft van haaienvel werd vervaardigd door de plaatselijke smid Johannes Verdonk.

Het ruitvormige paneel met de afbeelding van St. Jan van 1612 is afkomstig van de rederijkerskamer De drie koornairen. Deze kamer zal zoals elders op het eiland Tholen in de eerste helft van de 17de eeuw zijn opgeheven na voortdurende kritiek van de kerkelijke overheid.

De ruimte rechts van de balustrade werd gebruikt voor de vergaderingen van het waterschap. De dijkgraaf, tevens baljuw, nam zitting op een verhoogd deel; de ingelanden zaten op banken.

Na de omwenteling van 1795 ontstond een autonoom gemeentebestuur dat los werd gemaakt van de ambachtsheren. Het nieuwe bestuur kreeg onderdak in het ambachtsherenhuis dat van 1806 af door de gemeente werd gehuurd. De rentmeester van de ambachtsheren hield echter een kantoor in het gebouw.

Meermalen heeft het gemeentebestuur geprobeerd het gebouw aan te kopen of te verbouwen om het beter geschikt te maken voor de administratie, onder meer in 1911, 1918 en 1920. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd een nieuwe wijk achter het gebouw gepland die verbinding met de Ring zou krijgen. Deze nieuwe straat werd dwars door het ambachtsherenhuis geprojecteerd. Toen na de oorlog de woningbouw op gang kwam, besloot de gemeenteraad in 1948 het gebouw te onteigenen. Later werd een compromis voorstel gedaan en wilde men het gebouw halveren. De gemeente kreeg echter niet de vereiste goedkeuring. Een nieuw besluit tot onteigening werd in 1950 ingetrokken. In 1953 verliet de gemeente het pand en trok in de naastliggende voormalige pastorie waarna het ambachtsherenhuis in 1954 en 1955 werd gerestaureerd. Het gebouw wordt nog steeds gebruikt voor de berging van het archief dat ver teruggaat en de jaarvergaderingen van de raad van beheer van de in 1935 in een N.V. omgezette ambachtsherenheerlijkheid. Het is vermoedelijk het enige ambachtsherenhuis in Nederland dat als zodanig nog in gebruik is.

J.Z., 2003.

Literatuur: A. Delahaye. Vossemeer, land van 1000 heren. 1969.

